

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم پایه، گروه شیمی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.Sc)

گرایش تجزیه

عنوان:

اندازه‌گیری همزمان سولفاستامید سدیم و پردنیزولون در نمونه‌های حقیقی
به کمک روش‌های کالیبراسیون چند متغیره

استاد راهنما:

دکتر امیر حسین محسن صرافی

استاد مشاور:

دکتر علیرضا فیض بخش

پژوهشگر:

مرضیه شیرعلی کلیشادی

زمستان ۱۳۹۰

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم پایه، گروه شیمی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.Sc)

گرایش تجزیه

عنوان:

اندازه‌گیری همزمان سولفاستامید سدیم و پردنیزولون در نمونه‌های حقیقی
به کمک روش‌های کالیبراسیون چند متغیره

استاد راهنما:

دکتر امیر حسین محسن صرافی

استاد مشاور:

دکتر علیرضا فیض بخش

پژوهشگر:

مرضیه شیرعلی کلیشادی

زمستان ۱۳۹۰

پروردگار!

نمی توانم موہیشان کہ دراہ عزت من سفید شد، سیاه کنم و نہ برای دست های زحمت کی کی که میجہ تلاش برای انجام
من است، مرہی دارم. پس توفیقم ده که هر خط سکرکزارشان باشم و ثانیه های عمرم را دعصابی دست بودشان بکذرا نم.

لعلیم ہو

پدرم بے استواری کوہ

مادرم بے زلائی چشمہ

ہمسرم بے صمیت باران

و تمامی کسانی کہ دوستشان دارم

پاس و سایش خدایی را که در های علم را برمکشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا بدان،
بندۀ ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید.

پاسکزاری می کنم از استاد بزرگوار و ارجمند جناب آقای دکتر امیرحسین محسن صرافی که نتیجه سالها تجربه و
اندوخته‌ای علمی ایشان را گلشنی ایجاد نموده و تدوین این پایان نامه بوده است.

و به چنین از استادگرامی جناب آقای دکتر علیرضا فاضل نخش به پاس مشاوره‌های سودمند ایشان
در طول انجام این پروژه، قدردانی می نمایم.

بسمه تعالیٰ

تعهد نامه احالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب مرضیه شیرعلی کلیشادی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته شیمی تجزیه با شماره دانشجویی ۸۷۰۸۵۱۲۷۷۰۰ اعلام می‌نمایم که کلیه مطالب مندرج در این پایان‌نامه با عنوان: اندازه‌گیری همزمان سولفات‌امید سدیم و پردنیزولون در نمونه‌های حقیقی به کمک روش‌های کالیبراسیون چند متغیره حاصل کار پژوهشی خود بوده و چنانچه دستاوردهای پژوهشی دیگران را مورد استفاده قرار داده باشم، طبق ضوابط و رویه‌های جاری، آنرا ارجاع داده و در فهرست منابع و مآخذ ذکر نموده‌ام. علاوه بر آن تأکید می‌نمایم که این پایان نامه قبلًا برای احراز هیچ مدرک هم سطح، پایین تر یا بالاتر ارائه نشده و چنانچه در هر زمان خلاف آن ثابت شود، بدینوسیله متعهد می‌شوم، در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام توسط دانشگاه، بدون کوچکترین اعتراض آنرا بپذیرم.

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

در تاریخ: ۱۳۹۰/۱۱/۳۰

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای / خانم مرضیه شیرعلی، کلیشادی از پایان نامه خود دفاع نموده و با
نمره **و با درجه بحروف** **مورد تصویب قرار گرفت.**

امضاء استاد راهنمای

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
فصل اول	
۳	۱-۱- بیوگرافی داروهای سولفاتامید سدیم، پردنیزولون و بلفامید
۳	۱-۱-۱- بیوگرافی داروی سولفاتامید سدیم
۵	۱-۲-۱- بیوگرافی داروی پردنیزولون
۷	۱-۳-۱- بیوگرافی داروی بلفامید
۸	۲-۱- پیشینه تحقیق
۸	۲-۱-۱- پیشینه داروی سولفاتامید سدیم
۱۰	۲-۲-۱- پیشینه داروی پردنیزولون
فصل دوم	
۱۵	۱-۲- تاریخچه و کاربرد کمو متريکس
۱۷	۲-۲- تعریف کمو متريکس و مزایای استفاده از آن
۱۸	۲-۳- ارتباط کمو متريکس با سایر رشته ها
۱۹	۲-۴- هرم و سلسه مراتب استفاده از کمو متريکس
۱۹	۲-۵- آنالیز تک جزئی
۲۰	۲-۶- آنالیز چند جزئی
۲۰	۲-۷- آنالیز کمی (کالیبراسيون)
۲۲	۲-۸- کالیبراسيون کلاسيك (تک متغيره)
۲۴	۲-۹- کالیبراسيون معکوس

۲۶	۱۰-۲- معايب روش‌های کالibrاسيون تک متغيره و مقايسه آن با روش‌های کالibrاسيون چند متغيره
۲۸	۱۱-۲- کالibrاسيون چند متغيره
۲۹	۱۲-۲- امتيازات کالibrاسيون چند متغيره
۳۱	۱۳-۲- روش مستقيمه
۳۱	۱-۱۳-۲- روش حداقل مربعات کلاسيك (CLS)
۳۳	۱-۱-۱۳-۲- امتيازات روش CLS
۳۳	۲-۱-۱۳-۲- معايب روش CLS
۳۳	۲-۱۴-۲- روش‌های غير مستقيمه
۳۴	۱-۱۴-۲- روش رگرسيون خطی چندگانه (MLR) یا (ILS)
۳۴	۱-۱-۱۴-۲- امتيازات روش ILS
۳۵	۲-۱-۱۴-۲- معايب روش ILS
۳۶	۳-۱-۱۴-۲- مزاياي روش MLR نسبت به CLS
۳۶	۲-۱۴-۲- روش‌های آناليز فاكتور (FA)
۳۶	۱-۲-۱۴-۲- پيش پردازش داده‌ها
۳۷	۲-۲-۱۴-۲- آناليز اجزاي اصلی PCA
۴۱	۱-۲-۲-۱۴-۲- چگونگي تعين تعداد فاكتور (PC)
۴۳	۲-۲-۱۴-۲- روش رگرسيون اجزاي اصلی (PCR)
۴۳	۱-۳-۲-۱۴-۲- مزاياي روش PCR
۴۴	۲-۳-۲-۱۴-۲- معايب روش PCR
۴۴	۳-۲-۱۴-۲- مزيت روش PCR نسبت به روش MLR
۴۵	۴-۲-۱۴-۲- حداقل مربعات جزئي PLS
۴۶	۱-۴-۲-۱۴-۲- روش PLS-1

۴۸ روش ۲-۴-۲-۱۴-۲ و مزایای آن PLS
۴۹ ۳-۴-۲-۱۴-۲ مزایای PLS
۴۹ ۴-۲-۱۴-۲ معایب PLS
۵۰ ۲-۱۵-۲ معیار توانایی پیش بینی مدل
۵۱ ۲-۱۶-۲ ارزیابی مدل (معتبرسازی مدل)
۵۱ ۲-۱۶-۱-۱ خود پیش بینی
۵۲ ۲-۱۶-۲-۲ ارزیابی متقطع (معتبرسازی متقطع)
۵۲ ۲-۱۶-۳-۳ مجموعه مستقل
۵۳ ۲-۱۷-۲ طراحی آزمایش
۵۵ ۲-۱۷-۱-۱ طراحی فاکتوریل

فصل سوم

۵۸ ۳-۱-۳ مقدمه
۵۹ ۳-۲-۱ بخش تجربی
۵۹ ۳-۲-۱-۱ مواد شیمیایی
۵۹ ۳-۲-۲-۲ دستگاهها و نرم افزارهای بکار رفته
۶۰ ۳-۲-۳-۲ روش کار در کالیبراسیون چند متغیره
۶۰ ۳-۲-۳-۱-۱ طریقه تهیه بافر اسید فسفریک
۶۰ ۳-۲-۳-۲-۲ طریقه تهیه نمونه‌های سنتزی و حقیقی
۶۱ ۳-۳-۲-۳ نتایج و بحث بر روی نتایج
۶۱ ۳-۱-۳-۲-۱ طیفهای جذبی فرا بنسن - مرئی سولفاتامید و پردنیزولون
۶۳ ۳-۲-۳-۲ طراحی تجربی نمونه‌های کالیبراسیون و تست
۶۵ ۳-۳-۲-۳-۳ انتخاب تعداد فاکتور بهینه و ناحیه طیفی بهینه

۶۸	رسم نمودارهای معترسازی متقطع کامل(Full Cross Validation)
۷۱	قبل از مدلسازی
۷۳	۶-۳-۳ معترسازی داخلی
۷۶	۷-۳-۳ - معترسازی خارجی
۷۹	۸-۳-۳ - آنالیز نمونه‌های تجاری
۸۱	۹-۳-۳ - تشخیص نمونه‌های حاوی مقادیر دور
۸۳	۱۰-۳-۳ - نتیجه‌گیری
۸۴	پیشنهادات
۸۵	واژه‌نامه
۸۸	منابع و مأخذ
۹۰	Abstract (چکیده انگلیسی)

فهرست اشکال

عنوان	صفحه
شكل (۱-۱): شکل ساختاری سولفاستامید سدیم	۴
شكل (۲-۱): شکل ساختاری پردنیزولون	۶
شكل (۱-۳): اشکال مختلف داروی بلفامید	۸
شكل (۲-۱): ارتباط کموتریکس با سایر رشته‌ها	۱۸
شكل (۲-۲): هرم و سلسله مراتب استفاده از کموتریکس	۱۹
شكل (۳-۲): کالیبراسیون تک متغیره و چند متغیره	۲۲
شكل (۴-۲): (a) کالیبراسیون کلاسیک (b) کالیبراسیون معکوس	۲۴
شكل (۵-۲): خطوط کالیبراسیون کلاسیک و معکوس که با هم سازگارند	۲۵
شكل (۶-۲): خطوط کالیبراسیون کلاسیک و معکوس که به علت حضور یک نقطه دور افتاده با هم سازگار نیستند	۲۵
شكل (۷-۲): نحوه کار PCA	۳۸
شكل (۸-۲): شماتیک روش PCA	۴۰
شكل (۹-۲)(a): نمودار PRESS در مقابل تعداد فاکتور	۴۲
شكل (۹-۲)(b): نمودار PRESS را در مقابل تعداد فاکتور	۴۳
شكل (۱۰-۲): روش کار ۱ - PLS	۴۷
شكل (۱-۳): طیف جذبی فرابنفش - مرئی سولفاستامید و پردنیزولون در حلال بافر اسید فسفریک در ناحیه طیفی ۲۰۲-۳۰۸ nm	۶۲
شكل (۲-۳): طیف جذبی فرابنفش - مرئی مخلوط سنتزی سولفاستامید سدیم، پردنیزولون و نیز نمونه حقیقی در حلال بافر اسید فسفریک در ناحیه ۳۰۸-۲۰۲ nm	۶۲
شكل (۳-۳): طراحی فاکتوریل پنج سطحی برای دو متغیر	۶۳

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول (۱-۳) مشخصات غلطی نمونه‌های سری کالیبراسیون ۶۴	۶۴
جدول (۲-۳) مشخصات غلطی نمونه‌های سری تست ۶۴	۶۴
جدول (۳-۳) مقادیر RMSEP و Cross Validation برای تعداد فاکتور بهینه در مدلسازی ۶۹	۶۹
جدول (۴-۳) مقادیر غلطهای پیش‌بینی شده و درصد بازیابی نمونه‌ها در سری کالیبراسیون (PLS-2) ۷۴	۷۴
جدول (۵-۳) پارامترهای آماری و رگرسیونی و RMSEC برای نتایج سری کالیبراسیون ۷۵	۷۵
جدول (۶-۳): مقادیر غلطهای پیش‌بینی شده و درصد بازیابی نمونه‌ها در سری تست (PLS-2) ۷۷	۷۷
جدول (۷-۳) پارامترهای آماری و رگرسیونی و RMSEP برای نتایج سری تست ۷۸	۷۸
جدول (۸-۳) نتایج حاصل از آنالیز نمونه حقیقی (سولفات‌امید ۱۰٪) توسط روش کالیبراسیون چند متغیره (PLS-2) ۷۹	۷۹
جدول (۸-۳) نتایج حاصل از آنالیز نمونه حقیقی (سولفات‌امید ۲۰٪) توسط روش کالیبراسیون چند متغیره (PLS-2) ۸۰	۸۰
جدول (۱۰-۳) مقادیر SEE و حد تشخیص ۸۱	۸۱

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار (۱-۳) RMSEP با روش SULF برای PLS2 (۶۶)	
نمودار (۲-۳) RMSEC با روش SULF برای PRED (۶۶)	
نمودار (۳-۳) RMSEP با روش PRED برای SULF (۶۷)	
نمودار (۴-۳) RMSEC با روش PRED برای SULF (۶۷)	
نمودار (۵-۳) Cross Validation با روش PRED برای SULF (۶۸)	
نمودار (۶-۳) Cross Validation با روش PRED برای SULF (۶۹)	
نمودار (۷-۳) نمونه‌های ۲۷ و ۱۵، ۱۴ (V4-1, V4-2, V13) بیرون گذاشته شده اند (۷۰)	
نمودار (۸-۳) نمونه ۱۱ (V1-2) بیرون گذاشته شده است (۷۱)	
نمودار (۹-۳) نمونه‌های ۱۲ و ۱۶ (V1-3, V4-3) بیرون گذاشته شده است (۷۱)	
نمودار (۱۰-۳) نمونه‌های ۲۱ و ۲۵ (V11-3, V9) بیرون گذاشته شده اند (۷۲)	
نمودار (۱۱-۳) نمودار نهایی پس از حذف نقاط دور افتاده (۷۳)	
نمودار (۱۲-۳) رسم مقادیر تخمین زده در برابر مقادیر واقعی برای SULF در سری کالیبراسیون (PLS-2) (۷۵)	
نمودار (۱۳-۳) رسم مقادیر تخمین زده در برابر مقادیر واقعی برای PRED در سری کالیبراسیون (PLS-2) (۷۶)	
نمودار (۱۴-۳) رسم مقادیر پیش‌بینی در برابر مقادیر واقعی برای SULF در سری تست (PLS-2) (۷۸)	
نمودار (۱۵-۳) رسم مقادیر پیش‌بینی در برابر مقادیر واقعی برای PRED در سری تست (PLS-2) (۷۹)	
نمودار (۱۶-۳) رسم باقیمانده غلظتی پیش‌بینی نشده در برابر غلظت‌های واقعی برای SULF در سری کالیبراسیون برای روش PLS-2 (۸۱)	
نمودار (۱۷-۳) رسم باقیمانده غلظتی پیش‌بینی نشده در برابر غلظت‌های واقعی برای PRED (۸۱)	

۸۱.....	در سری کالیبراسیون برای روش PLS-2
	نمودار (۱۸-۳) رسم باقیمانده غلظتی پیش بینی نشده در برابر غلظت‌های واقعی برای SULF
۸۲.....	در سری تست برای روش PLS-2
	نمودار (۱۹-۳) رسم باقیمانده غلظتی پیش بینی نشده در برابر غلظت‌های واقعی برای PRED
۸۲.....	در سری تست برای روش PLS-2

چکیده

با استفاده از روش‌های کالیبراسیون چند متغیره می‌توان ترکیبات با همپوشانی طیفی را با استفاده از روش اسپکتروفتومتری، بدون نیاز به جداسازی اولیه در ناحیه ای از طول موجها با بیشترین اطلاعات طیفی مورد بررسی و اندازه‌گیری کمی همزمان قرار دارد.

در این پژوهش اندازه‌گیری همزمان دو داروی سولفاتامید سدیم و پردنیزولون با استفاده از روش اسپکتروفتومتری – کالیبراسیون چند متغیره مورد بررسی قرار گرفته است. این اندازه‌گیری‌ها بدون جداسازی دو جزء مورد نظر و فقط با حل کردن استانداردها و نمونه حقیقی در حلال بافر اسید فسفریک با $\text{pH} = 4/5$ و سپس تعیین همزمان غلظت هر دو آنالیت توسط سیستم کالیبراسیون چند متغیره انجام شد. در این تحقیق از روش حداقل مربعات جزئی (PLS) برای اندازه‌گیری همزمان این دو دارو در ناحیه طیفی $202\text{--}308 \text{ nm}$ استفاده شد.

مقادیر R^2 برای نمونه‌های سنتزی سری تست در این مدلسازی برای سولفاتامید سدیم و پردنیزولون به ترتیب $0/9979$ و $0/9920$ و حد تشخیص نیز $0/1749$ و $0/1686$ میلی گرم در لیتر می‌باشد.

بنابراین از روش حاضر می‌توان به عنوان یک روش ساده، سریع و نسبتاً ارزان جهت تعیین مقدار این دو ماده در قطره‌های تجاری بدون مزاحمت مواد پر کننده در صنایع داروسازی و آزمایشگاههای کنترل کیفیت استفاده کرد.

مقدمه

کنترل کیفیت مواد موثره داروها به روشهای تجزیه ای سریع و معتبر نیاز دارد. اسپکتروفوتومتری UV-Vis، انتخاب ارجح در میان تکنیک‌های دستگاهی در صنایع بواسطه سادگی عمل، ارزانی و دقت بالای آن می‌باشد. ولی گزینش پذیری آن ناچیز است و در آنالیزهای چند جزئی در روشهای کلاسیک کاربرد ندارند. در اندازه‌گیری‌های یک جزئی و چند جزئی توسط تکنیک ماوراء بنفس و مرئی در برخی موارد با استفاده از طیفهای مشتقی و اندازه‌گیری دو یا چند طول موج می‌توان تا حدی مشکلات ایجاد شده از تداخلات و همپوشانی طیفی و گزینش پذیری ناچیز را حل کرد، ولی اگر تداخلات طیفی جدی و یا همپوشانی طیفی آنالیزهای چند جزئی موجود بود، روش ذکر شده کارایی لازم را بخصوص در اندازه‌گیری‌های چند جزئی به طور همزمان ندارد. برای حل این مشکل از روش کروماتوگرافی مایع با کارایی بالا استفاده می‌شود، ولی این روش نیز دارای معایبی از قبیل کندی و گرانی می‌باشد.

در سالهای اخیر، روشهای کالیبراسیون چند متغیره جهت اندازه‌گیری مخلوط یک یا چند ترکیب با خصوصیات طیفی مشابه بکار برد شده است. حداقل مربعات جزئی (PLS) یک روش کالیبراسیون چند متغیره بر پایه تحلیل عاملی است. بررسی مقالات علمی منتشر شده در سالهای اخیر نشان می‌دهد که بهترین روشهای غلبه بر همپوشانی‌ها و مزاحمت‌های طیفی در هنگام اندازه‌گیری همزمان دو یا چند آنالیت در یک نمونه، روشهای کالیبراسیون چند متغیره می‌باشد که برای آنالیز کمی آنالیت‌هایی که طیف آنها تا صدرصد همپوشانی دارند، بکار برد شده‌اند. روشهای چند متغیره به همراه داده‌های اسپکتروفوتومتری، مزایای سادگی و ارزان بودن را دارا هستند. بنابراین این روشهای برای اندازه‌گیری داروها بکار برد شده‌اند، زیرا روشهای اسپکتروسکوپی و کروماتوگرافی مایع با عملکرد بالا، کند، گران و پیچیده هستند. هدف این پایان نامه، بررسی توانایی روشهای روشنایی حداقل مربعات جزئی برای تعیین کمیت آنالیت‌های چند جزئی بدون جداسازی قبلی، با بکارگیری مدل‌های بهینه در آماده سازی دارویی است.

فصل اول

۱-۱-۱- بیوگرافی داروهای سولفاستامید سدیم، پردنیزولون و بلفامید

۱-۱-۱-۱- بیوگرافی سولفاستامید سدیم:

دسته دارویی: این دارو جزء دسته آنتی بیوتیک‌ها می‌باشد و به لحاظ شیمیایی به گروه سولفونامیدها تعلق دارد.

موارد مصرف: این دارو در درمان التهاب عفونی ملتحمه و سایر عفونتهای سطحی چشم ناشی از ارگانیسم‌های حساس تراخم و سایر عفونت‌های کلامیدیایی مصرف می‌شود و بطور همزمان نباید با فراورده‌های چشمی حاوی نقره مثل نیترات نقره استفاده شود. [۱]

نام فارسی: سولفاستامید سدیم (چشمی)

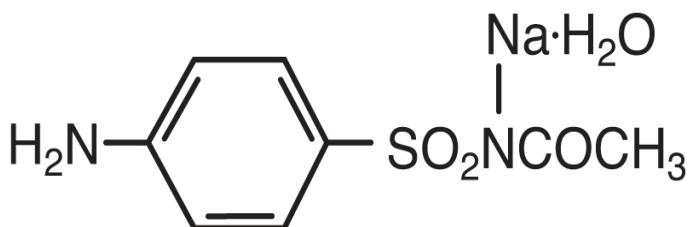
نام انگلیسی: SULFACETAMIDE SODIUM (Ophthalmic)

نامهای تجاری دارو: Sodium Sulamyd, Bleph, Cetamide, Ophthecet, Sebizon,

نام شیمیایی / سیستماتیک (آیوپاک):

N-Sulfanilylacetamide monosodium salt monohydrate

فرمول شیمیایی: سولفاستامید سدیم دارای فرمول مولکولی $C_8H_9N_2Na \cdot 3S \cdot H_2O$ و وزن مولکولی (جرم مولی) ۲۵۴/۲۴ گرم بر مول می‌باشد. شکل ساختاری آن در شکل (۱-۱) نشان داده شده است.

شکل (۱-۱): شکل ساختاری سولفاستامید سدیم

مکانیسم اثر:

این دارو یک آنتی بیوتیک با طیف گسترده و متوقف کننده رشد میکروارگانیسم‌های حساس می‌باشد. همانطور که قبلاً اشاره شد سولفاستامید سدیم به گروه سولفونامیدها تعلق دارد و سولفونامیدها بدلیل شباهت ساختمانی با پارآمینوبنزوزئیک اسید(PABA) به صورت رقابتی انزیم دی‌هیدروپتروآت سنتتاز باکتری را که مسئول تبدیل کردن PABA به اسید دی‌هیدروفولیک است، مهار می‌کنند. این امر در نهایت منجر به وقفه در ساخت پورین‌ها، تیمیدین و DNA می‌گردد. [۴] این دارو عوارضی از قبیل خارش، قرمزی، تورم، درد یا سایر علائم تحریک موضعی نیز ممکن است ایجاد کند. [۲]

اشکال دارویی: قطره چشمی ۱۰٪ و ۲۰٪

۱-۱-۲- بیوگرافی پردنیزولون:

دسته دارویی و موارد مصرف: پردنیزولون یک کورتیکواستروئید قوی است. نوع خوراکی و تزریقی آن برای گروهی از بیماریها مثل ناراحتی‌های روماتیسمی، بیماریهای پوستی، حساسیت‌ها و برخی اختلالات خونی تجویز می‌شود. قطره‌های چشمی آن از التهاب چشم در ورم ملتحمه یا قرنیه می‌کاهد. پردنیزولون برای درمان التهاب روده بزرگ استفاده می‌شود. این دارو را می‌توان برای برطرف کردن روماتیسم و التهاب مفصل به درون مفاصل تزریق نمود. پردنیزولون را همراه با فلودروکورتیزون برای اختلالات غده هیپوفیز و فوق کلیه مصرف می‌کنند، همچنین از آن در درمان برخی سرطان‌ها استفاده می‌شود. [۱]

نام فارسی: پردنیزولون

نام انگلیسی: Prednisolone

نام‌های تجاری دارو: Deltasone, Meticorten, Liquid Pred, Orasone Prednicen-M, Prednicot,

.,Predsole Pro cortisole, Minims , prednisolone Deltastab , Deltacortril ,Sterapred

نام شیمیایی (آیوپاک): (11 β)-11,17,21-trihydroxypregna-1,4-diene-3,20-dione